

**FENOMÉN
KOHOUT**

PAVEL
KOSATÍK

FENOMÉN KOHOUT

Pavel Kosatík

FENOMÉN KOHOUT

Pavel Kosatík

Text © 2001 Pavel Kosatík

Grafická úprava a sazba © Lukáš Vik, 2016

Obálka © Martin Lexa, BOOM DTP

3. vydání © 2016 Dita Hradecká, Lublaňská 9, 120 00 Praha 2

<http://www.kosatik.eu>

ISBN ePub formátu: ISBN 978-80-88198-12-3

ISBN mobi formátu: ISBN 978-80-88198-13-0

ISBN PDF formátu: ISBN 978-80-88198-14-7

Konverze do elektronických formátů:

webdesignér Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Věříte v takovou lásku, jak ji líčí autoři románů a básníci, zkrátka, věříte tomu, co se na tomto světě říká, a ne tomu, co se tu děje. To je tím, že neuvažujete zdravě, a může vás to přivést do velikého neštěstí.

Alfred de Musset

Komunismus není názor, ale povaha, a ta povaha se v každé generaci projevuje jiným výrazem, má jiný politický oděv. Je to chování spočívající v tom, že člověk činy předbíhá své poznání. Třebas v nejlepším úmyslu.

Ludvík Vaculík

Nietzsche vyslovil hlubokou myšlenku, že hlavní postavou moderní doby a „konce dějin“ se stal „der Schauspieler“. Šaušpíler je ten, kdo se předvádí publiku, kdo se producíruje před obecnstvem. Šaušpíler potřebuje diváky a všechno, co koná, je určeno publiku a veřejnosti. Šaušpíler je veřejný činitel, který svým předváděním udržuje obecnstvo v napětí, on sám je středem této po-

zornosti, je osobou, která žije tak, že je veřejnosti stále na očích a dožaduje se znovu jejího pohledu a uznání. Je to člověk okamžiku a mistr přítomné chvíle. Všechno, co podniká, dělá pro tuto chvíli, žije tím, co je právě teď, přechází od jednoho teď k druhému a dalším, protože každé teď zaniká s jeho právě provedeným vystoupením.

Karel Kosík

Uvažuji někdy o tom, že z té sumy událostí, jež se přeci zběhly jen jedním způsobem, a to právě tak, jak se zběhly, dá se vybrat a plynule složit několik naprosto odlišných historií.

Ludvík Vaculík

„OBJEKT“ A JEHO AUTOR

Jednoho dne v druhé polovině března 1998 jsem poprvé zazvonil u dveří bytu na pražském Masarykově nábřeží. Otevřel mi muž, se kterým jsem prvně mluvil zhruba rok předtím, v souvislosti s přípravou jiné své knihy, a pozval mě dál, abychom si tentokrát mohli popovídat o tom, zda vznikne životopisná kniha o něm. Měl do té práce chuť. Hned napoprvé mě trochu zaskočil tím, že mi nabídl k dispozici větší část svého osobního a pracovního archivu, který si vedl už od roku 1945. Sám byl v té době zaskočen čerstvými odhaleními, kterých se mu dostalo při studiu „svého“ spisu v pardubickém archivu Ministerstva vnitra – a překvapil mě podruhé, když mi řekl, že i ke studiu tohoto spisu, vedeného proti němu za normalizace Státní bezpečností a čítajícího na sedm a půl tisíce stran, mi dává plnou moc; společně jsme se do Pardubic prvně vydali pár týdnů nato a já si tam v dalších dvou letech zvykl zajíždět sám.

První naše společná schůzka, jejímž obsahem měl být první rozhovor pro knihu, se uskutečnila

v pražském Mánesu pátého dubna 1998. Od té doby jsme se scházeli, kdykoli pobýval v Praze, a několikrát i v jeho druhém hlavním bydlišti, Vídni. Nenahlížel jsem do svých záznamů, abych přesně spočítal, kolik takových schůzek se během tří let uskutečnilo – řádově jich bylo mnoho desítek, možná několik málo set. Přičtu-li k nim ještě zpracování jeho archivu ve Vídni, práci v dalších archivech a rozhovory s „pamětníky“, byla to asi ta nejsložitější práce na knize, kterou jsem do té doby podnikl.

Dohoda zněla tak, že dostanu k dispozici údaje a kontakty, o něž požádám (s několika výjimkami, většinou soukromého charakteru), a na jejich podkladě napíšu knihu – podle svého, neovlivňován nikým jiným než sebou samým. Oba jsme dohodu dodrželi – což pokládám za tím podivuhodnější, že si na počátku ani jeden z nás nemohl být vědom toho, co všechno tato dohoda znamená. Já sám jsem na začátku měl jen velmi mlhavou představu o materiálech, které na mě čekají. On – můj „objekt“, jak zpočátku žertem říkal (používal při tom estébácký termín, jímž

ho označovali jeho normalizační trapiči, tak jak se s jejich prací čerstvě seznamoval v Pardubicích), zas nemohl tušit, k jakým závěrům při studiu materiálů dojdou já. (A netuší to do této chvíle, kdy – v květnu 2001 – píšu tyto řádky.) Důvěřovali jsme jeden druhému, protože jsme oba v tomto způsobu práce a v takto koncipovaném rukopise viděli naději, že výsledek může mít smysl.

S přibývajícimi měsíci, když jsem pronikal do archivů hloub a hloub, stávalo se mi dost často, že jsem byl materiály, které jsem tam našel, zaskočen: staré, zapomenuté doby oživaly a s nimi také jejich démoni. Nad máločím jsem tehdy tolik přemýšlel jako nad tím, co přesně myslel muž, který mi takovou práci umožnil, tím, že k ní dal souhlas. A vždycky jsem docházel – a také teď, na samém konci, docházím k závěru, že v otevřenosti, s níž mou práci na rukopisu vymezil, spočívá jeho velikost. On na rozdíl ode mě už na počátku věděl, co tisíce stran archivních materiálů obsahují – a přesto je vydal, a s nimi se vydal sám. Přiznám se, že jsem byl v duchu

raději spíš preventivně přísný, podezíral jsem ho trochu z exhibicionismu, ale záhy jsem pochopil, že pohnutkami člověka posedlého životem na scéně tento druh otevřenosti nejde vysvětlit. Jak jsem měl možnost ho postupně poznávat, zdálo se mi, že v něm objevuji vlastnost, kterou jsem až do té doby nevyčetl v takové intenzitě z jeho knih ani divadelních her: zdálo se mi, že pod nánosem jiných, možná malebnějších, pozornost odvádějících vlastností je v něm skryta až dojemná (protože velmi opravdová) touha po nalezení pravdy, ukryté pod vší tou životní rétorikou. Zdálo se mi, že s výkladem svého vlastního života, který sám podává už desítky let, není snad zcela spokojen a že je do té míry odvážný, že je ochoten k experimentu, jehož by se sotva odvážila většina lidí: svolí k tomu, aby jeho život odvyprávěl někdo jiný – a vydrží frustraci spojenou s tím, že do poslední chvíle nebude nic vědět o tom, jaké toto vyprávění bude.

Během práce mi několikrát radil: „Dělejte, jako bych byl mrtvý.“ V tom jsem neposlechl; protože je živý – ačkoliv jsem s ním v zásadě sdílel

názor, že hodnotu této knihy nemůže určovat to, zda její „objekt“ (stejně jako její autor) chodí po světě nebo ne. Říkal jsem si: je to muž, a tedy dost vydrží – a je to také spisovatel, který ví, co je literatura. Snažil jsem se brát ohled spíš na některé lidi z jeho okolí – nevím, zda dostatečně, avšak vždy podle své vnitřní míry, která mi určuje, co smí být veřejné a co ne. S mým „objektem“ jsme předem vyloučili pár soukromých témat, přičemž u některých z nich mi bylo ponecháno na vůli, zda se rozhodnu získat informace z jiných zdrojů. Někde jsem té možnosti využil, jinde jsem to nepovažoval za nutné. Třináctou komnatu, o jejíž existenci v sobě se mi můj „objekt“ několikrát zmínil, jsme, pokud vím, neotevřeli.

Jiné věci, hlavně z dávnějších dob, čtyřicátých a padesátých let, zato otevřeny jsou. Nebudu tento fakt obhajovat ani komentovat, text je hotov a bude mluvit sám za sebe. Protože však jde o látku živou, o minulost velmi nedávnou, a protože zhruba tři desítky čtenářů rukopisu reagovaly občas emotivně (ať už „kladně“ nebo

„záporně“), dovolím si – snad na to autor má právo – navrhnout, jak případně by bylo možné tuto knihu číst. Především: není to verdikt nad životem a dílem spisovatele a dramatika, součet životních kladů a záporů. Je to kniha, tedy verze tohoto života. Verze, kterou jsem psal s nadějí, že je v ní to, co považuji za podstatné, avšak zároveň s vědomím, že právě tak by mohly vzniknout jiné, neméně podstatné verze: ze čtyř citátů, jež uvádějí tuto knihu, byl pro mě důležitý ten poslední, Vaculíkův, v kterém se říká, že z téže „sumy událostí... dá se vybrat a plynule složit několik naprosto odlišných historií“. V žádném případě se tím nevzdávám odpovědnosti za verzi svou; podotýkám jen, že kniha se nerovná životu ani v žánru, kde by tomu tak na první pohled mohlo být, v žánru životopisu. Kdo tedy bude knihu hodnotit, měl by si být vědom, že hodnotí oprávněnost verze, a nikoli život sám. Dalším omylem, jenž by se čtenáři mohl přihodit, by bylo to, kdyby se od některých méně šťastných období, popsaných v této knize, odpíchl, jako se odpichuje vorař bidlem od bahna na dně špinavé řeky. Nežádám, aby se případný čtenář mučil

vinami za minulé hříchy, pokud je nespáchal, avšak v kontaktu s prvními čtenáři rukopisu se mi tu a tam zdálo, že „vorařovo pokušení“ je při četbě kapitol pojednávajících například o padesátých letech tak silné, až pro někoho neodolatelné. Byla by škoda, pokud by text byl vnímán jenom jako vyprávění o životě jediného člověka, případně o určité době. Smí se autor svěřit s tím, co na tomto životním dramatu připadalo nejzajímavější jemu? Zdálo se mu, že příběh nabízí materiál k úvaze o tom, do jaké míry může člověk skutečně (vědomě a racionálně) utvářet svůj život, ovlivňovat jeho podobu – nebo zda je odsouzen pouze k tomu, aby opakoval staré chyby.

Někteří čtenáři rukopisu vytýkali knize strohost a vyčítali jí, že nedostatečně vystihuje některé lidské vlastnosti mého „objekta“ – například schopnost být věrným a spolehlivým přítelem, o níž jsem se sám několikrát přesvědčil. Přiznávám, že s touto jeho vlastností jsem měl při práci nejen jeden problém: s vědomím, že mám-li mít vůbec šanci být nestranný, nesmím být svému „objektu“ přítelem (a samozřejmě ani ne-

přítelem). Nebýt kamarádem bylo obtížné, neboť jsem při společné práci viděl opravdovost nasazení, s kterým můj „objekt“ do věci šel, a trápil jsem se tím, jakou si udržuji rezervu – přestože jsem si byl jist, že taková rezerva má smysl, neboť podmiňuje vznik toho hlavního, o co celou dobu šlo, totiž knihy. Měl jsem ale i období, kdy jsem nad materiálem, jenž se mi dostal do ruky, svým „objektem“ nadšen nebyl. Byl jsem pak vděčný za všechny chvíle, kdy jsem si uvědomil, že jsem na něho našťvaný, protože jsem věděl, že reflektuji-li svou našťvanost, neměla by prosáknout do textu v té míře, aby ovlivnila jeho sdělení. Přesto se stalo, že někteří čtenáři rukopisu si vyložili pár míst v textu jako zlou vůli, ironii apod. – a já jsem si jich nebyl vědom. Nakonec jsem se řídil jejich názorem a těchto několik rozptýlených odstavců a vět jsem z knihy vypustil.

V jedné věci jsem se však od svého „objekta“ lišil od začátku do konce: ve věci odpustitelnosti viny. Vždycky, dávno předtím, než jsem tuto knihu začal psát, při tom i potom, se mi zdálo, že – zcela obecně – vinu na zemi odpustit nejde,

že všechna slova o odpuštění jsou srozumitelnou sice, přesto fikcí. Všechno, co se stalo, někde trvá: snad na to lze nemyslet, ale lepší je na to myslet, protože naše minulost nás utváří bez ohledu na naše přání, a jen jsme-li s ní v kontaktu, rozumíme i v přítomnosti sami sobě. V této odlišnosti, zdá se mi, je hlavní důvod, proč některé události ze života svého „objekta“ vykládám jiným způsobem než „objekt“ sám.

Nepřijal jsem jeho tezi o tom, kdy a jak prohlédl z komunistického mámení čtyřicátých a padesátých let – protože se mi zdálo, že k uzlovým okamžikům „prohlédání“ došlo jindy a vesměs později, než uvádí ve svých knihách, a že si možná některé rysy osobnosti, jež ovlivnily jeho, jak říká, „mladistvé pomatení“ komunistickou stranou, drží dodnes. Zaujal mě také tím, jak důsledně založil svůj život na autostylizaci: literární, jím transponovaná verze skutečnosti jako kdyby pro něj byla vždy důležitější než skutečnost sama, celý život. Mým úkolem, jak jsem mu alespoň rozuměl, však bylo proniknout touto rétorikou a stylizací: v tom spatřuji posled-

ní významnou příčinu toho, proč se můj výklad někdy liší od sebevýkladu mého „objekta“.

Mimochodem, v knize ho dlouho nazývám „Pavlem“, stejně jako mu v jeho mládí říkali jeho příznivci. „Kohoutem“ se stává v polovině padesátých let, kdy podle mě prožil první velké a dospělé názorové konflikty – a žil je pak celý svůj další život. V soukromí je pro mě Pavlem; čehož si vážím a jsem tomu rád. Vždycky když v něm spatřuji bezmála jediného člověka, jenž ve svém mládí podlehl vábení komunismu, snažím se představit si, jak by vypadal jeho život, kdyby se byl narodil o deset dvacet let dřív. Své první životní „angažmá“ by přijal v atmosféře demokratické první republiky a celý jeho další život by se potom vyvíjel pod tímto dojmem, tak jako se jeho skutečný život vyvíjel pod dojmem „angažmá“, které přijal po roce 1945.

Pavel Kohout při vši své komplikované biografii není beránkem, jenž snímá hříchy, kterými jsme obtížili vlastní minulost. Snad už přichází čas vhodný k tomu, abychom se o této naší

nedávné minulosti mohli bavit volněji a otevřeněji.

Autor, květen 2001

DĚTSTVÍ

Nepocházel z dělnické třídy; zvláště na konci čtyřicátých let a v padesátých letech to byla vada, kterou bylo třeba přijatelně vysvětlit. Pavel tak učinil ve svém „literárním“ životopise z roku 1949, jemuž dal název *Proč jsem komunista*: „Nejsem z dělnické třídy, naopak, moji předkové šli proti ní. Oba dědové byli ve službách kapitalistů. Jeden – ředitel filiálky Živnostenské banky v Táboře, druhý – centrální ředitel uhelných dolů hraběte Lářiše v Karvíně.“ Byli to prý „dva obyčejní měšťáci“: „Malí lidé s několika dětmi, kterým kapitalismus dával jenom ty zvučné tituly. Ale právě proto, že to byli měšťáci, hnali se za nimi a umírali pro ně. Jeden zemřel z vyčerpání, druhý na následky zranění, které utrpěl jako člen první záchranné party po důlní katastrofě.“

Otec Otomar byl podle této Pavlovy interpretace prvním z rodiny, kdo prolomil bludný kruh. „Přečetl si S. K. Neumanna. Byl v Rusku, prošel revolucí a stal se sovětským člověkem.“ Narodil se v roce 1892; když jeho otec, důlní inženýr, tragicky zahynul, bylo mu pět let. Před rokem 1914

pracoval ve Varšavě (tehdy na ruském území) jako bankovní úředník; po vypuknutí světové války ho Rusové zajali a převezli do Novosibirsku. Pracoval tam ve skupině, která stavěla mosty a železniční tratě, a podle toho, co o tom sám později psal, měl možnost stýkat se (a „vyzrávat“) s válečnými zajatci mnoha národností, dokonce i s ruskými politickými vězni, vyhoštěnými na Sibiř po porážce revoluce v roce 1905. Z toho důvodu prý odmítl vstoupit do rodících se československých legií; na podzim 1915 získal svolení vrátit se do evropské části Ruska a většinu války pak prožil v Jaroslavli na Volze. V roce 1918 tam zažil boje mezi bělogvardějci a bolševiky; později rád vyprávěl historku o tom, jak ukryl před bílými rudého komisaře a zachránil mu život. V prosinci 1918 se vrátil do Prahy.

Jako „sovětský člověk“ se za první republiky neprojevoval. V roce 1925 se oženil s Pavlovou matkou, o tři roky později se jim narodil syn. V té době byl otec úředníkem v Živnostenské bance, místo mu pomohl najít jeho tchán. Sblížil se také s hrabětem Kolowratem-Krakovským,

v dvacátých letech šéfem exportního oddělení ČKD; nejdřív u něho tajemničil a v roce 1929 získal místo obchodního zástupce firmy Auto Praga v Polsku, v malém, tehdy idylickém městečku Osvětim. Šťěstí však trvalo jenom krátce, po třech letech firemní pobočka zkrachovala a rodina musela zpět do Prahy.

Kdykoli Pavel později vysvětloval, které události nejvíc ovlivnily jeho politický vývoj, jmenoval dvě: hospodářskou krizi v třicátých letech a Mnichov. Takto líčil dopad krize na otce s odstupem patnácti let, v roce 1949, ve zmíněném autobiografickém vyznání Proč jsem komunist: „Uměl perfektně několik řečí a byl odborník národohospodář. A přišla krize třicátých let. Stačil fakt, že byl socialista, a vyletěl na dlažbu. Schoval jsem si inzeráty, které uveřejňoval za poslední peníze v Malém oznamovateli: Provádím revize, organizaci, bilance, účetnictví, daně, statistiku – za mírný honorář. Otomar Kohout! Nic. Chodil po továrnách. Ale vyhazovali i kvalifikované dělníky, tak nač by, prosím vás, brali inteligenta. – A tak máma jednoho dne přišla domů

s několika klubky vlny a za dvě noci upletla první svetr, který od ní koupila trafikantka.“ O matčiných svetrech, jež za krize zachránily rodinu, psal Pavel mnohokrát, v Deníku kontrarevolucionáře třeba takto: „Když byl táta nezaměstnaný, musela nás živit. Chodil jsem s ní prodávat svetry manželkám obchodníků v sousedních čtvrtích.“ Zachytil také, že matka se za to, že plete, styděla: „Nechtěla, aby se vědělo, jak dopadla dcera ředitele banky, která se vdala z lásky.“

Jmenovala se Ludvika Ťalská, byla o sedm let mladší než Pavlův otec a pocházela z Tábora, z rodiny šéfa městské pobočky Živnostenské banky. Byla silnou osobností, zvyklou držet rodinu pohromadě a rozhodovat v ní; před svatbou se živila jako účetní a korespondentka u otce v bance, po svatbě odešla do domácnosti a do práce nastoupila až v úplně nových poměrech, na jaře 1948. Na zmíněných svetrech jí opravdu asi víc vadilo to, že cizí lidé vidí její chudobu, než samo pletení; pravda však byla, že jimi udržela rodinu nad vodou. Naštěstí byl otec bez práce jenom jedenáct měsíců, ještě v roce

1932 získal místo šéfa kompenzačního družstva Směna, v roce 1940 stanul dokonce v čele továrny na výrobu klišu a umělých hnojiv Osa ve Vysočanech. V polovině třicátých let rodina získala byt ve Winterově ulici v Bubenci, kde potom žila dalších skoro dvacet let.

Jejich první a jediný syn se narodil 20. července 1928. Byl matčiným vymodleným, milovaným, od počátku však také slabým a neduživým dítětem; o pětatřicet let později, když matka zemřela, napsal Pavel list, ve kterém ji oslovil: „Když ti bylo tolik, kolik je dnes mně, bylo mi teprve sedm let a zdálo se, že na tom zůstane, protože spála, záškrt a neštovice umožily silnější, než jsem byl já. Ale seděla jsi vedle mé postele tři měsíce a držela mne za ruku a doktor potom pravil – paní, nazval bych to zázrakem, kdybych neznal, že matka vládne dítěti jistou mocí, kterou jí dává jednota těla i krve.“

O svém dětství Pavel později nemluvil příliš často, zdálo se, že na první roky života nemá dobré vzpomínky. Z toho nemnoha, co řekl nebo napsal, vyplynulo, že se u něj momenty bezpečí

a štěstí (u matky) střídaly s dlouhými obdobími nemoci; jeho nejstarší vzpomínky souvisely se zážitkem fyzické bolesti spojeným s vědomím, že milující ženská bytost, matka, je mu nablízku. Dětské nemoci, na které stonal, byly ve třicátých letech často smrtelné; Pavel je sice všechny přežil, avšak ještě ve druhé třídě byl tak slabý (vážil prý devatenáct kilo a nohy měl jako hůlky), že ho matka nosila do školy na zádech a držela ho na dietách. Jednou si zapsal vzpomínku, v níž se zážitek soužití s milující matkou a krutá bolest jakoby slily v jedno: byly Vánoce, maminka pekla v kuchyni cukroví a doma to vonělo, ale Pavel měl hnisavou angínu, kterou o Vánocích míval často. Odpoledne už nemohl mluvit ani polykat – a tak ho rodiče místo večere a dárků odvezli k doktorovi. Tam ho drželi každý za jednu ruku a lékař mu „vyřízl angínu z úst“; Pavel vydržel nekřičet, jenom mu tekly slzy, matka mu je utírala. Potom se vrátili domů, otevřeli dveře pokoje – a tam stál rozsvícený a vonící stromek s dárky pro Pavla.

Když uprostřed devadesátých let začal psát román o obsedantním vrahu Ryplovi, který své

ženské oběti nejprve mučí a nakonec vraždí upoutané v postroji ze zvláštních řemenů, nevzpomněl si (podle sdělení autorovi této knihy), že v podobném zařízení kdysi trávil celé týdny on sám: bylo mu zhruba deset, a protože se mu po všech jeho chorobách a dlouhém polehávání začala křivit páteř, předepsal mu lékař zvláštní sádrové lůžko, do kterého pak začal uléhat každou noc, celý rok: „Kdo nezná, ať se nezájímá,“ poznamenal si o tom v létě 1977. „Je to dozadu prohnutý oblouk na dřevěné sanici, tak široké, že je zhola vyloučeno, aby se usouzený pacientík převrátil i s tím instrumentem na bok. A k tomu dva kšíry, kterými mě maminka – nedělalo jí to dobře – přivázala k tomu Záhořovu loži tak, že mě mohla vysvobodit zas jen ona. Dodnes si na to občas vzpomenu a zachvěju se; už od poledne každého dne ve mně seděla úzkost z nastávající noci, z té nepřirozené polohy a nepřestávající bolesti, před nimiž nebylo úniku. Dlouhé hodiny jsem nemohl usnout, díval jsem se do kuchyňského stropu, jehož běloba mě mrazila; snad proto mám posledních dvacet let všude modré stropy.“

Navzdory tomu, co o Pavlovu otci říkali či psali v padesátých letech Pavel nebo otec sám, pohyboval se Otomar Kohout mezi válkami politicky „napravo od středu“. Mezi jeho přáteli nebyli komunisté, ale především lidé orientovaní nábožensky, byť rozličných vyznání – později často pronásledovaní: katolický nakladatel Ladislav Kuncíř (v padesátých letech odsouzený na deset let), pravoslavný kněz Vladimír Petřek (popravený za heydrichiády) nebo básník Josef Palivec (též strávil v komunistickém vězení dvanáct let). Otec se rád bavil o politice a zval přátele k sobě domů na debatní večery; kdykoli to šlo, snažil se syn být při tom.

Oba rodiče byli pokřtění katolíci, syna však zapsali do českobratrské evangelické církve, zřejmě pod vlivem atmosféry první republiky. Za války tak Pavel docházel do evangelického dorostu při kostele svatého Salvátora. Jako příprava na tyto schůzky vznikly jeho nejstarší veřejnosti určené texty – vánoční zamyšlení z roku 1942, vyzdvihující proti „konzumnímu“ způsobu trávení Vánoc Kristovu chudobu, nebo referát

Evangelická Praha – po stopách reformace, v němž Pavel připomněl místa spjatá s činností mistra Jana Husa nebo husitů a skončil slovy: „Budme hrdi na svou církev, neboť její dějiny jsou slavnou stránkou dějin národa českého a zárukou jeho budoucnosti.“ Ještě v roce 1978, když – už jako zakázaný spisovatel – sestavoval Českou čítanku, ve vzpomínce na své evangelické dětství psal: „Bible Kralická se mi... stala čítankou hned v pěti směrech: čítankou víry, dějepisu, příběhů, jazyka a také vlastenectví: to pak věk a zkušenost postupně proměnily v občanství.“ (Když se Pavel v roce 1943 přihlásil do rozhlasového Dismanova souboru, začala jeho činnost v evangelickém dorostu ochabovat – až ustala zcela po jeho vstupu do komunistické strany v roce 1946.)

Většinu času syn trávil doma s matkou; také otce si však z dětství zapamatoval jako člověka, který se o něj dobře staral a věnoval mu svůj čas, o nedělích ho brával na procházky do Stromovky nebo na představení do Říše loutek – a vyprovokoval tak mimo jiné pozdější Pavlovu celoži-

votní vášeň k divadlu: pořídil mu dokonce malé domácí divadélko, pro které mu kupoval texty dětských her, později i půjčoval vydání her „dospělých“ ze své knihovny. Když Pavel povyrosl, vzal ho otec s sebou párkrát do divadla k E. F. Burianovi, jednou s ním byl i v Osvobozeném. Na otcovo doporučení se syn také začal učit hrát na housle a s kamarády, které mu rodiče dovolili zvat, dokonce uspořádal pár vystoupení – v tom úhledném bytě, kde jinak vládl klid a kde měl každý z rodičů samostatný pokoj a Pavel svůj psací pult a rozkládací postel v kuchyni. A za okny byla Bubeneč, v té době periferní, tichá a mírně melancholická čtvrť, kde už kousek za dnešním Vítězným náměstím začínaly pusté pláně, po kterých bylo možné se donekonečna toulat.

Pavlovu docházku do školy poznamenaly, jak už bylo řečeno, nemoci. V prvních letech na základní škole na bubenečském náměstí Svobody neměl ani žádné kamarády, a tak matka zasáhla a najala chudého spolužáka, aby za Pavlem chodil dvakrát týdně na oběd a potom si s ním

hrál. Cizí chlapec (a Pavel s ním) se však styděl, nemluvil, takže návštěvy brzy přestaly. Jednou, když měl zas vysoké horečky, otec Pavlovi poprvé přečetl hru určenou nikoli dětem, ale dospělým – Rostandova Cyrana v překladu Jaroslava Vrchlického; drama o tom, že hrdost a grácie gesta jsou hodnotami, na kterých lze postavit lidský život. Syn byl tímto příběhem tak uhranut, že se text během několika dní naučil nazpaměť – a rozhodl se, že se, bude-li to jenom trochu možné, v „cyranovském“ duchu začne chovat. V reakci na posměšky spolužáků, že je slabý a všude se s matkou vodí za ruku – i jako obrana proti nim -, se tak někdy v této době začalo rodit jeho „šoumenství“, snaha vyniknout a pobavit třídu. V mnoha hodinách samoty Pavel také objevil fascinující sílu fantazie, která mu umožňovala z jeho nezáviděníhodného postavení mizet, kam si přál.

Jeho zdraví se začalo zlepšovat shodou okolností právě v době, kdy se hroutila demokratická první republika: jako kvartán zažil v roce 1938 květnovou mobilizaci, otec mu nasadil plynovou

masku a šel si s ním asi na půl hodiny sednout do sklepa. V zářijovém týdnu před Mnichovem ho pak několikrát vzal na manifestace v ulicích Prahy, kde s ním Pavel slyšel jak řeč nového předsedy vlády generála Syrového, tak volání davu „Dejte nám zbraně, dali jsme si na ně“. Byl u toho, když představitelé republiky oznámili lidu, že přijímají mnichovský diktát – stál při tom vedle otce v davu plačících lidí a plakal s ním.

V březnu 1939 němečtí vojáci „jeho“ školu zabrali, podařilo se mu však udělat testy a dostat se na osmileté gymnázium ve Velvarské ulici. Tam se mu vedlo lépe, mezi spolužáky vynikal inteligencí i pílí, takže jim ho učitelé dávali za vzor, a vydával dokonce časopis Študák, vzdáleně inspirovaný Foglarovým Mladým hlasatelem. Když ho v lednu 1943, stejně jako další žáky, podrobili takzvanému psychotechnickému vyšetření, vyšel z něho se skvělými výsledky: inteligence nadprůměrná, schopnost k teoretickému studiu velmi dobrá, způsob práce rychlý a přesný; lehce pracuje, zajímá se o literaturu, umí jednat

s lidmi, je velmi dobře uzpůsobený pro další studium. Hojně četl, všechno, co mu přišlo pod ruku, a vracel se hlavně ke knihám, jejichž hrdinové se vyznačovali emotivním prožíváním světa: kromě Cyrana například Šrámkův Měsíc nad řekou, Stendhalova Červeného a černého, Mussetovu Zpověď dítěte svého věku. A často chodil do kina – nedaleké bio Bořislavka bylo tehdy posledním domem, kterým končila Praha. Do tohoto poklidného protektorátního dětství však vpadla heydrichiáda.

Otcova přítel faráře Petřka z pravoslavného kostela Cyrila a Metoděje v Resslově ulici Pavel znal z jeho častých návštěv. V roce 1949 na něj vzpomínal v jednom ze svých životopisů: „Byl pravoslavným knězem, měl ježíšovskou tvář, chodil k nám poslouchat Moskvu a jmenoval se Vladimír Petřek. Němci strašlivě postupovali a on hovořil o Stalinovi, o Rudé armádě, o marxismu-leninismu.“ Později připomínal, že od Petřka převzal víru ve vítězství Rudé armády i v to, že ze Sovětského svazu přijde do země i nový, sociálně spravedlivý řád. O tom, že Petřek